

הלכה לימינו

מאת

הרב דוד גולינקין

מבוא

אחד ההבדלים החשובים בין הזרמים השונים ביהדות הוא הגישה להלכה: האם ההלכה מחייבת? מדוע ההלכה מחייבת? למי יש הזכות לפרש את ההלכה? האם מותר לשנות את ההלכה? על פי אלו עקרונות?

בחוברת זו ננסה לענות על שאלות אלה מנקודת המבט של התנועה ליהדות מסורתית. הדעות המובעות כאן אינן העמדה הרשמית של התנועה ליהדות מסורתית אולם הן מייצגות דעות מקובלות בקרב רבני התנועה ומנהיגיה.

מסורת ושינוי

לפני עשרים וחמש שנה ערך הרב מרדכי ווקסמן ספר על הפילוסופיה של התנועה הקונסרבטיבית בשם **מסורת ושינוי**. כותרת זו הפכה במרוצת הזמן למעין סיסמה של תנועתנו. הרב ווקסמן בעצמו הסביר את משמעות הביטוי: "הרפורמה דוגלת בזכות הפירוש אבל דוחה את הסמכות של המסורת ההלכתית. האורתודוקסיה דובקת בכל תוקף בעקרון הסמכות אבל דחתה מאז האמנציפציה ועד דורנו את זכות הפירוש (להוציא פירושים זעירים). ההשקפה הקונסרבטיבית היא, ששני הדברים, סמכות ההלכה וזכות הפירוש, הכרחיים ליהדות חיה. בהתאם לכך, היהדות הקונסרבטיבית רואה עצמה מחויבת ע"י המסורת ההלכתית היהודית אבל עומדת על הזכות של ארגון הרבנים שלה, הפועל כגוף, לפרש וליישם את ההלכה".

מסורת ושינוי - אין אחד מן המרכיבים חשוב ממשנהו. שניהם הכרחיים להמשך קיומו של העם היהודי הן בארץ והן בחו"ל. בלי המסורת ההלכתית העשירה שלנו העם היהודי יתפורר ויתפוגג, נשכח את בוראנו ונאבד את צלם האלוהים אשר הקב"ה נטע בתוכנו - נאבד את ייחודנו כיהודים. במקום עם סגולה נהיה כגויי הארצות. מצד שני, בלי שינוי הדרגתי ומתמיד בתוך המסורת, תיהפך ההלכה למאובן, ולא תהיה מסוגלת לתפקד בעולם המודרני. אם ההלכה לא תתמודד עם בעיות השעה, יאלץ יהודי החפץ לשמור על מסורת לחיות חיים חצויים. ההלכה תישאר במאה השמונה עשרה ואילו היהודי במאה העשרים. ואמנם, זה מה שכבר קרה במאה שערים ובבני ברק.

ברם, לפני שניגש לשנות את המסורת **עלינו לקבל את מרות המסורת**.

התנועה המסורתית דורשת מחבריה לקבל על עצמם את המערכת ההלכתית ולקיים מצוות מעשיות, הן את המצוות בין אדם למקום כגון שבת, חגים, כשרות, לימוד תורה ותפילה בכל יום, והן את המצוות שבין אדם לחברו כגון כיבוד אב ואם, צדקה, ואהבת לרעך כמוך, אל תעמוד על דם רעך, מדבר שקר תרחק, ביקור חולים, אונאה במשא ומתן וכן הלאה.

וכל כך למה? מפני ששניהם חשובים לחיים של קדושה אליהם שואפת היהדות.

מדוע ההלכה מחייבת?

כאמור, בתנועה המסורתית יש הסכמה כללית שיהודי צריך לקיים את ההלכה. מצד שני יש הרבה גישות לגבי השאלה: מדוע עלינו לקיים את ההלכה? יש הוגי דעות המדגישים את הסמכות האלוהית של ההלכה והמצוות. לא כאן המקום לפרט ולפרש את כל הגישות אבל שומה עלינו למנות כמה מהן:

- א. ההלכה היא הדרך שבה העם היהודי לדורותיו הבין את התגלותו של ה' בהר סיני ופירש את רצונו של ה'. יהודי השומר מצוות ממלא את רצונו של ה' כפי שכלל ישראל הבינו במשך 3,500 שנה.
- ב. התורה והמצוות מבטאות את הברית הנצחית שנכרתה בין הקב"ה לעם ישראל, כדברי משה רבנו בסוף ספר דברים (כ"ט: י"ג-י"ד): "ולא אתכם לבדכם אנכי כורת את הברית הזאת ואת האלה הזאת; כי את אשר ישנו פה עמנו עומד היום לפני ה' אלוהינו ואת אשר איננו פה עמנו היום", ורש"י מפרש: "ואף עם דורות העתידים להיות". הברית המתבטאת בקיום המצוות מקשרת אותנו מצד אחד עם הקב"ה ומצד שני עם כל יהודי בעבר, בהווה ובעתיד.
- ג. ההלכה היא המלט המאחד את הלבנים הפזורות של בית ישראל בארץ ובגולה. בלי המלט הזה העם היהודי יתפורר ויתמוטט. המצוות המעשיות מקשרות כל יהודי בעולם לכל יהודי אחר בעולם. ואף אם מחר כל היהודים בעולם יעלו ארצה (כן יהי רצון!) ההלכה עדיין תגשר על הפערים בין העדות השונות ותיצור הרגשה של אומה אחת ותרבות אחת.
- ד. ההלכה היא מעין גשר המקשר אותנו ואת ילדינו לאבותינו ולתולדות עמנו. בלעדי ההלכה תאבד היהדות את המשכיותה ונישאר יתומים בהיסטוריה.
- ה. ההלכה מהווה תמצית של הערכים המוסריים והחברתיים הנשגבים של העם היהודי לדורותיו. ערכים אלה יכולים לקדש את חייו של היהודי הפרטי ולשמור על רמה מוסרית גבוהה בקרב העם היהודי והחברה הישראלית.

אפשר להוסיף עוד הרבה תשובות לשאלה: למה לקיים את ההלכה? אבל בסופו של דבר ביהדות "לא המדרש הוא העיקר אלא המעשה" (אבות א': י"ז). כפי שפרופ' לוי גינצבורג אמר פעם, ההלכה ביהדות הרב יותר בסיסית מן האגדה כי רעיונות הם בגדר "בן לילה היה וכן לילה אבד" ואילו מעשים לעולם עומדים.

למי יש הזכות לפרש את ההלכה?

לעיל הדגשנו את הצורך לסגל את ההלכה להתפתחויות מרחיקות הלכת של המאה העשרים. אולם נכונות לשינויים בהלכה אין פירושה הפקרות. אין לכל יהודי הזכות לפרש ולשנות את ההלכה כרצונו. רק לחכמים בכל דור ודור יש הזכות לפרש אותה. תפיסה זו מקורה בספר דברים פרק י"ז (פס' ח'-י"א): "כי יפלא ממך דבר למשפט בין דם לדם בין דין לדין... דברי ריבות בשעריך וקמת ועלית אל המקום אשר יבחר ה' אלוהיך בו. ובאת אל הכוהנים הלויים ואל השופט אשר יהיה בימים ההם ודרשת והגידו לך את דבר המשפט. ועשית על פי הדבר אשר יגידו לך...לא תסור מן הדבר אשר יגידו לך ימין ושמאל". כלומר התורה מתנגדת לשיטת "איש הישר בעיניו יעשה". רק החכמים שבכל דור רשאים לפרש את ההלכה. יתר על כן, ראוי להדגיש פסוק אחד בקטע הנ"ל: "ובאת...אל השופט אשר יהיה בימים ההם". משה רבנו אינו יכול לפתור את הבעיות של זמננו ורבי עקיבא אינו יכול להשיב על שאלותינו כי הבעיות שלנו לא היו הבעיות שלהם. בכל דור ודור עלינו להתמודד עם בעיות הלכתיות על פי הנסיבות והתנאים של אותו דור. "דור דור ודורשיו, דור דור וחכמיו, דור דור ופרנסיו" (עבודה זרה דף ה' עמ' א').

השקפה זאת יוצאת בעליל מהסיפור המפורסם על תנורו של עכנאי (בבא מציעה דף נ"ט עמ' א'-ב'). אותו סיפור עוסק במחלוקת הלכתית בין ר' אליעזר וחכמים בעניין טומאתו של תנור מסוים. לאחר

שרבי אליעזר לא הצליח לשכנע את החכמים האחרים בנימוקים הלכתיים הוא ניסה לשכנעם באמצעות ניסים. הוא עקר חרוב ממקומו מאה אמה, גרם למים לזרום אחורנית באמת המים, והטה את כתלי בית המדרש. לבסוף אמר להם רבי אליעזר: "אם הלכה כמותי מן השמים יוכיחו. יצאה בת קול ואמרה להם: מה לכם אצל רבי אליעזר שהלכה כמותו בכל מקום. עמד רבי יהושע על רגליו ואמר: 'לא בשמים היא' (דברים ל': י"ב)." הגמרא מוסיפה הסבר אמוראי לדברי רבי יהושע:

"מאי לא בשמים היא? אמר רבי ירמיה: שכבר ניתנה תורה מהר סיני [ולכן] אין אנו משגיחין בבת קול שכבר כתבת בהר סיני 'אחרי רבים להטות' (שמות כ"ג: ב')." אמורא אחר אף מוסיף פרט מעניין לסיפור:

"מצאו רבי נתן לאליהו. אמר לו רבי נתן: מה עשה הקב"ה באותה שעה? אמר לו: חייך ואמר: נצחוני בני! נצחוני בני!"

המסר של אגדה זו ברור לגמרי. ה' נתן לנו את התורה בהר סיני אבל מאז אין לו הזכות לפרשה ולשנותה. הוא הטיל אחריות זאת על החכמים בכל דור ודור החייבים לפרש את ההלכה בהתאם לצרכים ולבעיות שבדורם. דעת הרוב קובעת, לא ראיות מן השמים.

זאת הייתה הגשה ההלכתית של היהדות הקלאסית עד סוף ימי הביניים: נכונות לשנות את ההלכה ואף לבטל מצווה מן התורה אם היה צורך דחוף בכך. ברם, בעת החדשה צמחה התנועה האורתודוקסית. היא חוששת לשנות את ההלכה שמא ע"י כך היא תסייע לרפורמים המתעלמים מן ההלכה וכופרים בסמכותה. רבנים אורתודוקסים אף טוענים שאין לנו הזכות לשנות ולחדש את ההלכה בהסתמכם על הפתגם (שבת דף קי"ב עמ' ב') "אם ראשונים בני מלאכים אנו בני אנשים, ואם ראשונים בני אנשים אנו כחמורים".

גישתנו היא שחייבים להמשיך בתהליך ההיסטורי הנורמטיבי של התפתחות ההלכה כדי לענות על בעיות הזמן וכדי לקיים את המצווה ללכת אל השופט "אשר יהיה בימים ההם". יהדות המסורת להתמודד עם בעיות השעה ועם המציאות אינה תורת חיים. ואף על פי שעש לגשת לפירוש ההלכה ביראה ובכבוד יש לסמוך על העמדה המקובלת ביהדות ש"ירובעל בדורו כמשה בדורו, בדת בדורו כאהרן בדורו, יפתח בדורו כשמואל בדורו. ללמדך שאפילו קל שבקלין ונתמנה פרנס על הציבור הרי הוא כאביר שבאבירים...". (תוספתא ראש השנה א': י"ח והשווה בבלי ר"ה דף כ"ה עמ' ב'). במילים אחרות, גם אם חכמי זמננו הם שחייבים להתמודד עם הבעיות של זמננו כפי שעשו משה ושמואל בדורותיהם.

האם שינויים בהלכה ופירושים חדשים רצויים?

בראשית המאה ה-19, כתגובה לרפורמה הקיצונית שצמחה אז בגרמניה, נתגבשה תנועה נגדית, התנועה האורתודוקסית. ראש הדוברים של תנועה זו, ר' משה סופר, החת"ם סופר, הפך את הביטוי התנאי "החדש אסור מן התורה בכל מקום" (משנה ערלה ג'; ט') לסיסמה של תנועתנו. החת"ם סופר עצמו התנגד להעברת הבימה מאמצע בית הכנסת לקצהו כי **החדש אסור מן התורה**. ב-1865 הכריזו שבעים ואחד רבנים אורתודוקסים שאסור להתפלל בבית כנסת עם מקהלה או בלי מחיצה או להתפלל בלעז כי **החדש אסור מן התורה**. רבנים אלה התנגדו גם להשכלה כללית וללבוש מודרני כי **החדש אסור מן התורה**.

במילים אחרות, הסטטוס-קוו ביהדות הפך לעקרון מקודש. תפיסה זאת מנוגדת לחלוטין לתפיסה היהודית הקלאסית ולתולדות ההלכה והפסיקה במשך כל הדורות. התפיסה הקלאסית באה לידי ביטוי באגדה הידועה על משה רבנו בבית מדרשו של רבי עקיבא (מנחות דף כ"ט עמ' ב'): "אמר רב יהודה אמר רב: בשעה שעלה משה למרום מצאו להקב"ה שיושב וקושר כתרים לאותיות. אמר לפניו: ריבוננו של עולם, מי מעכב על ידך [מלמסור את התורה בלא תגין]? אמר לו: אדם אחד יש שעתידי להיות בסוף כמה דורות ועקיבא בן יוסף שמו שעתידי לדרוש על כל קוץ תילין תילין של הלכות. אמר לפניו: ריבוננו של עולם, הראהו לי. אמר לו: חזור לאחוריך. הלך וישב בסוף שמונה שורות [בבית

מדרשו של רבי עקיבא] ולא היה יודע [=מבין] מה הן אומרים [ולכן] תשש כוחו. כיוון שהגיע [רבי עקיבא] לדבר אחד אמרו לו תלמידיו: רבי, מנין לך? אמר להן: הלכה למשה מסיני. נתיישרה דעתו [של משה]. חזר [משה] ובא לפני הקדוש ברוך הוא. אמר לפניו: ריבוננו של עולם, יש לך אדם כזה ואתה נותן תורה על ידי?"

כמה מסרים חשובים טמונים בסיפור יפה זה. אחד מהם הוא שמשה רבנו שנתן לנו את התורה בהר סיני כבר לא הבין את הדיון ההלכתי שהתנהל בבית מדרשו של רבי עקיבא. הזמן עשה את שלו. ככל דבר חי ואורגני, השתנתה התורה במשך הדורות בצורה כל כך משמעותית עד שמשה בעצמו לא הכיר אותה.

אולם אין צורך להסתמך אך ורק על האגדה. שינויים בהלכה משתקפים כמעט בכל פרק במשנה ובכל דף ודף של התלמוד הבבלי. כך למשל עשרות פעמים בספרות התלמודית אנו נתקלים בביטוי: בראשונה היו עושים כך וכך... משקרה x תיקן ר' פלוני לעשות אחרת. להלן מדגם קטן של שינויים בהלכה מתוך מאות הנמצאים בספרות התלמודית ובמקורות אחרים. השינויים האלה נעשו מסיבות שונות וסיווגנו אותם בכמה קבוצות כלליות.

1) שינויים משום תמורות חברתיות וכלכליות:

א. תנו רבנן: **בראשונה** כל מי שמצא אבידה היה מכריז עליה שלושה רגלים ואחר רגל אחרון שבעה ימים כדי שילך שלושה יחזור שלושה ויכריז יום אחד. **משחרב בית המקדש התקינו** שיהו מכריזים בבתי כנסיות ובבתי מדרשות. **ומשרבו האנסים התקינו** שיהו מודיעין לשכניו ולמיודעיו ודיו...
תנו רבנן: **בראשונה** כל מי שאבדה לו אבידה היה נותן סימניה ונוטלה.
משרבו הרמאין התקינו שיהו אומרים לו: צא והבא עדים דלאו רמאי את וטול. (בבא מציער דף כ"ח ע"ב ב').

ב. **בראשונה** היו מקבלין עדות החדש מכל אדם. **משקלקלו המינין** [=הצדוקים] **התקינו** שלא יהו מקבלין אלא מן המכירים. **בראשונה** היו משיאין משואות [לגולה להודיע על קידוש החודש]. **משקלקלו הכותים** [=השומרונים] **התקינו** שיהו שלוחין יוצאין. (משנה ראש השנה ב': א'-ב')

ג. פרזבול אינו משמט. זה אחד מן הדברים שהתקין הלל הזקן. כשראה שנמענו העם מלהלוות זה לזה [סמוך לשנת השמיטה, שמא הלווה לא יפרע את חובו עד שנת השמיטה והחוב יבוטל] ועוברין על מה שכתוב בתורה (דברים ט"ו: ט'): "הישמר לך פן יהיה דבר עם לבבך בליעל לאמר: קרבה שנת השבע שנת השמיטה ורעה עינך באחריך האביון ולא תתן לו וקרא עליך אל ה' והיה בך חטא" - התקין הלל פרזבול. זהו גופו של פרזבול: "מוסר אני לכם איש פלוני ופלוני הדיינים שבמקום פלוני, שכל חוב שיש לי, שאגבנו כל זמן שארצה" והדיינים חותמין למטה או העדים. (משנה שביעית י': ג'-ד')

2) שינויים משום רגישות מוסרית:

א. **בראשונה** כל מי שהוא יודע לקרות [פרשת בכורים, דברים כ"ו: ג' ואילך בעברית] קורא, וכל מי שאינו יודע לקרות מקרין אותו [מילה במילה והוא עונה]. נמנעו מלהביא [מפני הבושה]. **התקינו** שיהו מקרין את מי שהוא יודע ואת מי שאינו יודע [וע"י כך אף אחד לא יתבייש]. (משנה בכורים ג': ז')

ב. תנו רבנן: **בראשונה** היו מוליכין [אוכל] בבית האבל עשירים בקלותות [=סלים] של כסף ושל זהב ועניים בסלי נצרים של ערבה קלופה והיו עניים מתביישים. **התקינו** שיהו הכל מביאין בסלי נצרים של ערבה קלופה מפני כבודן של עניים.
תנו רבנן: **בראשונה** משקין בבית האבל עשירים בזכוכית לבנה ועניים בזכוכית צבועה והיו עניים מתביישים. **התקינו** שיהוה כל משקין בזכוכית צבועה מפני כבודן של עניים...
בראשונה היו מוציאין עשירים בדרגש [=ספה מפוארת] ועניים בכליבה [=מיטה פשוטה] והיו עניים מתביישים. **התקינו** שיהו הכל מוציאין בכליבה מפני כבודן של עניים...

בראשונה הייתה הוצאת המת קשה לקרוביו יותר ממיתתו [מחמת מחיר התכריכים] עד שהיו קרוביו מניחין אותו ובורחין. **עד שבא רבן גמליאל** ונהג קלות ראש בעצמו ויצא בכלי פשתן ונהגו העם אחריו לצאת בכלי פשתן. (מועד קטן דף כ"ז עמ' א'-ב')

(3) שינויים מפני תיקון עולם [=לטובת החברה כולה]:

- א. **בראשונה** היה משנה שמו ושמה, שם עירו ושם עירה [בגט, מפני הבושה].
התקין רבן גמליאל הזקן שיהא כותב איש פלוני וכל שם שיש לו, אישה פלונית וכל שם שיש לה מפני תיקון העולם [שלא יוצאו לעז על בניה מן בעלה השני ויאמרו שלא נתגרשה מבעלה הראשון]... (משנה גיטין ד'ב')
- ב. **בראשונה** היה כותב "אני פלוני חתמתי עד" – אם כתב ידו יוצא ממקום אחר [=נמצא חתום על שטר אחר] כשר, ואם לאו פסול. אמר רבן גמליאל: **תקנה גדולה התקינו** שיהו מפרשין שמותיהן בגיטין [=פלוני בן פלוני] מפני תיקון העולם. (גיטין דף ל"ו עמ' א')

(4) שינויים מפני דרכי שלום:

תנו רבנן: **בראשונה** היו אבלים עומדין וכל העם עוברין [על פניהם לנחמם] והיו שתי משפחות בירושלים שהיו מתגרות זו בזו, זאת אומרת אני עוברת תחילה וזאת אומרת אני עוברת תחילה. **התקינו** שיהא העם עומדים ואבלים עוברין. (סנהדרין דף י"ט עמ' א')

תהליך זה של גמישות הלכתית לא נפסק עם חתימת התלמוד. הוא נמשך לאורך ימי הביניים ועד המאה העשרים. הדבר הודגש כבר ע"י ר' יהודה אריה ממודינה (1571-1648), אחד מגדולי הפוסקים באיטליה בתקופת הרנסאנס: "כי דברי רז"ל צריך להבינם כפי המקום והזמן והאדם דאם לא כן נהיה בדבריהם אפיקורסים כמו הקוראים בתורה שבכתב, **כי אין קץ לדברים שמצינו להם ז"ל אסורים שנעשו מותרים בחלוף הזמן והמקום**. (שו"ת זקני יהודה, ירושלים, תשט"ז, סימן כ"א, עמ' ל"ו).

לא זו אף זו. אמרנו לעיל שהתנועה האורתודוקסית באירופה, בתגובה לרפורמה, לא נתנה להלכה להתפתח בצורה טבעית. ברם, בצפון אפריקה לא הייתה רפורמה ולכן אף לא הייתה אורתודוקסיה. כתוצאה מכך במרוקו ובמצרים המשיכה ההלכה לשגשג עד המאה העשרים והצליחה להתמודד עם הבעיות הבערות של העת החדשה.

במרוקו התכנסה "מועצת הרבנים" שש פעמים בין השנים 1947-1955 כדי לאחד את מנהגי מרוקו וכדי לתקן תקנות בבעיות שהזמן גרמן. והרי דוגמא אחת מני רבות: לפי דין תורה אסור לבת לרשת עם הבן. בספרד במאה ה"ד כבר תיקנו שבנות לא נשואות יורשות עם הבן. במועצת הרבנים שהתכנסה במרוקו בשנת 1952, חייבו את כל קהילות מרוקו בתקנה הזאת ואף הציעו לתקן שגם בת **נשואה** תירש עם הבן. ברם דא עקא לפני שהספיקו לתקן תקנה זאת הפסיקה מועצת הרבנים להתכנס בגלל הגירת היהודים ממרוקו. (על תקנה זאת ראה מנחם אלון בתוך בר- יודא, הלכה ופתיחות, עמ' 30-32 (ראה כל החוברת לדוגמאות נוספות).

גם במצרים פסקו הרבנים באומץ ובתושיה עד המאה העשרים. והרי כמה דוגמאות בתחום הטכנולוגי. הרב רפאל אהרן בן שמעון, הרב הראשי של קהיר (1891-1921) התיר הדלקת גפרור ביום טוב כי לדעתו מדובר באש "מצויה" המותרת לפי חז"ל. כמו כן התיר הדלקת אור חשמלי ע"י כפתור ביום טוב. (צבי זוהר, הלכה ומודרניזציה, עמ' 27-30). בתחום הפולחני, הרב אליהו חזן, רבה הראשי של אלכסנדריה (1888-1908), התיר אמירת הקידוש בבית הכנסת בליל שבת בניגוד לשולחן ערוך ולנוהג הספרדי. משראה שהרבה אנשים אינם מקדשים בביתם כלל וכלל החליט שעדיף שישמעו קידוש **שלא** במקום סעודה משלא ישמעו קידוש כלל. (זוהר, עמ' 102-104). כאמור לעיל, רבני אירופה האורתודוקסיים במאה ה"ט החרימו כל מי שהתפלל בבית כנסת בו אין הבימה במרכז.

הרב בן שמעון התעלם לגמרי מדבריהם (למרות שהכיר היטב את הפוסקים הללו!) ופסק שאם הזזת הבימה תקל על הקוראים בתורה או תשפר את מראהו האסתטי של בית הכנסת מותר לשנות את מיקומה של הבימה. (זוהר, עמ' 112-116)

בתחום האישות גברה בעת החדשה בעיית העיגון. בחורים רבים במצרים היו עורכים "קידושין פרטיים" בפני שני עדים ולאחר מכן נוטשים את נשותיהם "עגונות" מבלי לתת להן גט. מבחינה טכנית בית דין היה יכול להפקיע קידושין כאלה, כלומר לבטל את תוקפם וע"כ להתיר את העגונות. ברם, למן המאה השתיים עשרה ואילך נמנעו חכמים מהשימוש בלי הלכתי זה. אף על פי כן, בשנת 1901 שלושת רבניה הראשיים של מצרים – הרב בן שמעון, הרב חזן והרב אהרן מנדל הכהן – תיקנו תקנת הקהל להפקיע כל הקידושין שלא ייעשו: א. ברשות הרב אב בית הדין ב. בנוכחות מנין ובכללם נציג האב"ד ג. בצירוף שטר כתובה ואירוסין. ואמנם הרב בן שמעון העיד בשנת 1908 כי מטרת התקנה הושגה ותופעת ה"קידושין הפרטיים" נעלמה. (זוהר, עמ' 125-143)

גישתם הכללית של רבני מצרים להלכה משתקפת בצורה ברורה בדברי ר' אליהו חזן המובאים להלן. הרב חזן כתה את הדברים האלה בשנת 1874, שנים רבות לפני גיבושה של התנועה הקונסרבטיבית בארה"ב. אף על פי כן, דבריו תואמים להפליא את ההשקפה ההלכתית של התנועה המסורתית:

"לא איש אל המשתנה בדעתו לרוח הזמן, כי יתנחם להפר חוקים ומשפטים צדיקים. וגם תורתו הנפלאה הראנו לדעת, כי היא נצחית לעד ולעולמי עולמים: כי בכל דור ודור אומות שלמות באו ואבדו נירם, תורות וחוקים רבים כלבוש נחלפו וכעשן נמלחו, ותורת אלוהים חיים לעולם עומדת, וזכרה לא ימוש מזרע מקבליה, לא נפל ולא ייפול דבר מכל דברו הטוב אשר דבר ביד משה עבדו ביום הקהל... ובהיות התורה הקדושה ניתנה לבני אדם גשמיים ועלולים לכל תמורה, בהתחלפות העתים והזמנים, המושלים והגזרות, הטבעיים והמזגיים, המדינות והאקלימים – על כן כל דברי התורה באו סתומים בחכמה נפלאה ומקבלים כל פירוש אמיתי בכל עת ובכל זמן. והאל הקדוש נקדש בצדקה וקדשנו במצוותיו לשמוע אל השופט, כאשר יגזור אומר כל פרנס ושופט לפי הדור והדרור. ובקום אחריו דור חדש ושופטיו, כאשר יראו כי אין רוב הציבור יכולים לעמוד בגזרה ההיא – ניתנה רשות בידו להוסיף ולגרוע, להרוס ולנתוץ, לבטל ולקיים, כאשר יעלה על רוחו ביראת ה' על פניו כל היום!..." (זוהר עמ' 169)

התנועה האורתודוקסית מאשימה את תנועתנו בסטייה מן היהדות הקלאסית. ההיפך הוא הנכון. הם עזבו את הדרך הקלאסית של תורת ישראל בדבקם בכלל "החדש אסור מן התורה". אנו ממשיכים במסורת אבותינו ונותנים להלכה להתפתח ולהשתנות בצורה טבעית ואורגנית. אם אנו זקוקים לסיסמה ראוי שנאמץ את סיסמתו של הרב קוק: "החדש יתקדש והקדוש יתחדש".

מדגם של פסקי הלכה של ועד ההלכה של כנסת הרבנים בישראל

בשנת 1928 הקימה כנסת הרבנים בארה"ב ועד הלכה כדי להתמודד עם בעיות שהזמן גרמן. מאז משיב הוועד על שאלות הלכתיות (למפתח של תשובות הוועד הזה ראה הביבליוגרפיה להלן, סעיף 3 מס' 5). בשנת 1985 הקימה כנסת הרבנים בישראל ועד הלכה כדי לדון בבעיות הלכתיות המתעוררות בקהילותינו, בתנועת נוע"ם, במחנות רמה ובקיבוץ חנתון. לאחרונה פורסמה החוברת הראשונה של תשובות הוועד (ראה שם, מס' 1).

להלן מדגם של פסקי הוועד בקיצור נמרץ:

- א. הכניסה להר הבית - רוב רובם של הרבנים האורתודוקסיים בארץ אוסרים אף הכניסה להר הבית שמא יימשך לאזורים האסורים של בית המקדש ויתחייב בכרת. לדבריהם אין אנו יודעים את מיקומו המדויק של בית המקדש ולכן הכניסה להר הבית **כולו** אסורה. בתשובות הוועד הוכח כי לאחר החורבן לאורך ימי הביניים אכן נכנסו יהודים להר הבית. יתר על כן מתברר מהמשנה, מיוספוס ומהממצא הארכיאולוגי שהר-הבית היום גדול בהרבה מ"התחום המקודש" המתואר במשנה. בעזרת מקורות אלה ניתן להגדיר את "התחום המקודש" בקווים כלליים ולכן מותר היום להיכנס לחלקים מסוימים של הר הבית.
- ב. שנת השמיטה - בארץ יש היום שתי שיטות מקובלות לשמירת שנת השמיטה. שתיהן מניחות ששמיטה בזמן הזה היא מצווה מדרבנן. שיטת ה"חזון איש" שומרת פחות או יותר על הדין התלמודי עם הקלות מסוימות. לפיה אסור לסחור בפירות שביעית או לייצא אותם לחו"ל. כתוצאה מכך החקלאים של פועלי אגודת ישראל נאלצים להישען על תעשייה או תרומות מחו"ל בשנת השמיטה, ועירוניים התומכים בשיטה זאת קונים פירות וירקות אך ורק מנכרים. מצד שני, הקיבוץ הדתי והרבנות הראשית נוהגים על פי שיטת הרב קוק. הם מוכרים את השטח החקלאי לנכרי לתקופה של שנתיים וכן משתמשים במגוון רחב של הערמות הלכתיות אחרות. ע"י היתר המכירה הם רשאים לסחור בפירות שביעית ולייצאם לחו"ל. שתי השיטות האלה פסולות בעינינו כי הן מנוגדות לשכל הישר, לרוח ההלכה ולכל המפעל הציוני. שתיהן מניחות שהעם היהודי מסוגל לקיים מצוות שמיטה אך ורק בעזרת נכרים. כמו כן אלה שדוגלים בשיטות אלה אינם מקיימים את מצוות התורה של "ואכלו אביוני עמך". תשובת ועד ההלכה בעניין השמיטה מוכיחה שרבי יהודה הנשיא ואמוראים רבים הקלו מאד בהלכות שמיטה משום שראו שהעם היהודי אינו מסוגל לעמוד בקיומה. יתירה מזאת, הרבה "ראשונים" פסקו ששמיטה בזמן הזה איננה מצווה מדרבנן כי אם "מידת חסידות" ליחידי סגולה. לכן פסק ועד ההלכה שקיבוץ חנתון צריך לשמור על הלכות שמיטה **במידת האפשר**, אבל בלי להיזקק לתרומות מחו"ל, לנכרים או להערמות אחרות. מצד שני, המלצנו בפניהם לתרום אחוז מסוים של יבולם ל"אביוני עמך" ובכך לקיים את אחת ממטרותיה העיקריות של שנת השמיטה.
- ג. גיוס בנות ובחורי ישיבות לצה"ל - רבנים אורתודוקסיים רבים מצדיקים את אי-גיוסם של צבורים אלה לצבא ואף אוסרים את הדבר. אולם הם מסתמכים בעיקר על דברי אגדה. המשנה והרמב"ם קובעים בצורה חד-משמעית שבמלחמת מצווה, שבה עם ישראל מתגונן ועומד על נפשו, **חובה** על כל גבר ואישה לשרת בצבא. לאור זאת פסק ועד ההלכה שמצווה על כל בחור ובחורה לשרת בצה"ל, ושאינן שום הצדקה הלכתית להתעלם ממצווה זאת.

מהם העקרונות המנחים את רבני תנועתנו בפסיקת הלכה?

אין רשימה אחת מגובשת של עקרונות הלכתיים של תנועתנו וכמובן יש גישות שונות בקרב הפוסקים שלנו. ברם, עיון בתשובות ובספרים שנכתבו על יד רבנינו במשך עשרות שנים מעלה את העקרונות הכלליים האלה:

א. יש ניסיון לשמור על המסורת ככל האפשר. שינויים אינם נעשים לשמם אלא כדי להתמודד עם בעיה דחופה ובווערת.

ב. קולא עדיף מחומרא. היהדות היא תורת חיים ואנו דבקים בדרשה התלמודית: "ושמרתם את חוקותי ואת משפטי אשר יעשה אותם האדם וחי בהם" (ויקרא י"ח:ה') – ולא שימות בהם (יומא פ"ה עמ' ב'). לכן, אם יש בהלכה גישה מקילה וגישה מחמירה בשאלה מסוימת יש נטייה לפסוק לפי הקולא.

גם גישה זו מעוגנת היטב במסורת ההלכתית. היא משתקפת במימרא הידועה "כח דהתירא עדיף" (ברכות ס' ע"א) והיא הודגשה ע"י רבים מגדולי הפוסקים במרוצת הדורות. והרי לדוגמא דברי הרב יחיאל מיכל אפשטיין בעל "ערוך השולחן" (1829-1908):
"כשתבוא אליך איזו שאלה שהיא באיסורי תורה, עליך לחשוב מקודם כי שאלה זו בחזקת היתר עומדת, ורק לאחר שתעיין בראשונים ולא תמצא איזה צד היתר שהוא, מחויב אתה להורות לאיסור. לדאבוני...מכיר אני כמה רבנים והם גדולי תורה, אבל משום שיראתם קודמת לחכמתם הם דנים בראשונה על שאלה מתוך השקפה שיטתית שהיא בוודאי טריפה ואסורה, ועל ידי זה הם נכשלים כמה פעמים להפסיד ממון של ישראל, שזהו חטא גדול מעבירה שבין אדם למקום..." (הרב יהודה ליב מימון, שרי המאה, חלק ששי, ירושלים, תשט"ז, עמ' 112).

ג. לפני שפוסקים הלכה בודקים את הנושא בצורה היסטורית-מדעית. האם הדין או המנהג הוא מדאורייתא, מדרבנן, מן הגאונים, מן הראשונים או מן האחרונים? האם הנוהג הנוהג התקבל ע"י כלל ישראל או לא? יש יותר נכונות לשנות הלכה חדשה יחסית או הלכה שלא התקבלה בקרב הציבור או דבר שהוא בגדר מנהג בלבד.

ד. השולחן ערוך הוא בוודאי ספר הלכה חשוב ומרכזי אבל אין לראות בו סמכות עליונה כפי שנהוג אצל רבנים אורתודוקסיים. ולכך כמה סיבות: השולחן ערוך נכתב לפני ארבע מאות שנה – הרבה השתנה מאז בהלכה, בחברה ובהשקפת עולמנו. יתר על כן, בשמנו של ר' יוסף קארו ולאחר מכן קמו הרבה פוסקים חשובים כגון המהרש"ל, ר' מרדכי יפה, המהרש"א, הב"ח, המהר"ם מלובלין והחכם צבי שהתרעמו נגד אלה הפוסקים הלכה על פי השולחן ערוך בלי לעיין בתלמוד ובכל הפוסקים החשובים שקדמו לר' יוסף קארו. אנו הולכים בעקבות פוסקים גדולים אלה, בניגוד לרבנים אורתודוקסיים שהעלו את השולחן ערוך למדרגה של קדש קדשים. הללו נאמנים שוב למליצתו של החת"ם סופר "וכל ישראל יוצאים ביד רמא [=ר' משה איסרליש, הרב הפלוני שהוסיף "מפה" אשכנזית ל"שולחן ערוך" הספרדי]". זאת מליצה שנונה אבל מסוכנת כי היא מתעלמת מן ההתפתחות של ההלכה ומן המקורות התלמודיים.

ה. פלורליזם הלכתי: לעיתים יש שתי דרכים לגיטימיות לפסוק הלכה בנושא אחד. במקרה כזה ועד ההלכה מפרסם דעת רוב ודעת מיעוט וכל "מרא דאתרא" [= רב מקומי] רשאי לבחור בפסק המתאים לדעתו ההלכתית ולנסיבות בקהילתו.

ו. דגש רב מושם על ההרכב המוסרי ביהדות ובהלכה; מצוות בין אדם לחברו אינן פחות חשובות ממצוות בין אדם למקום. "מדבר שקר תרחק" אינו פחות חשוב מ"זכור את יום השבת לקדשו". תשלום מסים אינו פחות חשוב משיבה בסוכה. גישתנו לשאלות של מוסר והלכה מודגמת היטב ע"י אמרתיו של ר' ישראל סלנטר, המייסד של תנועת המוסר במאה התשע עשרה:

"כשם שאדם בודק טיפת דם בביצתו, כך יש לו לבדוק כל צדדי הכשרות בפרוטתו".
"כשם שהרב דמתא חייב לבדוק את הסכין [של שחיטה] שלא תהיה בו פגימה, כך הוא חייב לבדוק את המידות והמשקלות שלא תהיה בהם אונאה".

"אין להדר במצוות על חשבון אחרים".

"ואידך זיל גמור"

אין במאמר צנוע זה כדי לתת תמונה מלאה של גישת התנועה ליהדות מסורתית להלכה. יש בו כדי להזכיר את המשנה במסכת יומא (ז'א'). לאחר שהכהן הגדול היה קורא שתי פרשיות מן התורה בבית המקדש ביום הכיפורים הוא היה אומר: "יותר ממה שקראתי לפניכם כתוב כאן". בעקבותיו אנו אומרים: יותר ממה שהצגנו לפניכם כתוב במקומות אחרים. לכן אנו מסיימים בביבליוגרפיה נבחרת בתקווה שכל קורא יעמיק את ידיעותיו בנושא חשוב זה ושכולנו נזכה להבין ולהשכיל, לשמוע ללמוד וללמד, לשמור ולעשות ולקיים את כל דברי תורתנו באהבה.